

APROXIMACIÓ BIBLIOGRÀFICA ALS FONDS D'IMATGES CATALANS

Ramon Alberch i Fugueras

L'objectiu fonamental d'aquest treball és presentar una primera aproximació entorn de la producció bibliogràfica produïda a Catalunya en l'àmbit de la documentació en imatge, singularment de la fotografia. L'inventari, i posterior anàlisi, de la bibliografia aplegada ha de permetre per una banda mostrar la consideració que tradicionalment s'ha atorgat a la imatge en tant que part integrant del patrimoni cultural i, per l'altra, valorar les aportacions més recents en el context de renovació de la metodologia de la investigació i dels centres de conservació especialitzats.

Val a dir que aquesta aproximació específica al món de la documentació en imatge cal entendre-la com una peça més d'una recerca més àmplia que venim duent a terme des de fa anys i que pretén d'aplegar tota la producció arxivística i valorar l'evolució dels arxius i de l'arxivística al nostre país.

L'abast de la recerca

A hores d'ara no cal justificar la necessitat de la realització de bibliografies, ans al contrari, hom hauria de doldre's de l'escàs interès de les institucions per promoure aquest tipus d'aplecs, tanmateix d'una utilitat ben evident ¹.

Per la nostra part hem intentat de recollir les referències bibliogràfiques relatives a allò que darrerament s'ha denominat «documentació en imatge», és a dir, referida sobretot a la imatge fixa (fotografia, postal, diapositiva) i als més moderns suports en pel·lícula i vídeo, i que en molts països —per òbvies raons tècniques de conservació i tractament— engloben dins els arxius audiovisuals ².

A banda de l'estricta delimitació d'allò que entenem per document en imatge, ha calgut dur a terme una depuració del fitxer per tal de destriar els llibres i articles que tinguessin la imatge com a temàtica o preocupació primordial, d'aquelles altres en què la fotografia o la disquisició teòrica constituïen aspectes complementaris o purament marginals. En aquest sentit hem deixat fora del recull totes les referències d'estricta tècnica de la fotografia, els fullets i guies turístiques amb més o menys profusió d'il·lustracions, i aquells en què la il·lustració fotogràfica no és res més que el reflex de la tendència actual a acompanyar els llibres d'un bon complement gràfic. Per altra banda, raons de control i limitació de l'abast de la recerca ho aconsellava.

Per tant, el nostre recull, d'àmbit estrictament català, engloba els quatre grans blocs temàtics següents:

- Teoria i història de la fotografia: biografies de fotògrafs, història de la fotografia i de les tècniques, i de reflexió teòrica entorn de l'evolució i tractament dels fons en imatges.
- Arxius i fons: instruments de descripció i informació amb la intenció de recollir les escasses, i generalment recents, publicacions de difusió dels centres de conservació de la imatge.
- Àlbums i col·leccions d'imatges: constitueix el bloc temàtic més nombrós, per bé que el més difícil de completar donat que la publicació de reculls de fotografies amb finalitats artístiques i de delectació comencen a la darrereria del s. XIX i des de qualsevol indret de Catalunya.
- Catàlegs d'exposicions: recull els catàlegs de les exposicions dedicades monogràficament a la imatge, sense incloure aquelles que s'han limitat a l'edició de díptics i tríptics de difusió.

Com en tot aplec bibliogràfic es fa difícil parlar d'exhaustivitat, tot i que hem resseguit els repertoris bibliogràfics, les revistes especialitzades i visitat les principals biblioteques. Al final del treball adjuntem la relació d'aquests centres, els quals —a tall d'orientació per als estudiosos— apareixen amb les sigles abreujades al darrera de les referències bibliogràfiques que creiem que són de més mal trobar.

Entre la delectança artística i la documentació històrica

Una breu anàlisi de les prop de dues-centes referències aplegades permet aventurar una primera caracterització de l'evolució de la imatge —singularment fotografia— al nostre país.

En síntesi, podem assenyalar:

- L'absència d'estudis dedicats a reflexionar entorn de l'evolució històrica de la imatge i dels seus usos i consideració social.

- El retard considerable amb què es produeix a Catalunya —i sobretot a nivell de les institucions públiques— la presa de consciència del valor de la imatge en tant que bé cultural amb finalitats informatives, culturals i científiques.

- La vinculació inicial de la pràctica de la fotografia i de la seva recollida i difusió a agrupacions fotogràfiques i sobretot a entitats excursionistes; mostra d'això és el magnífic fons conservat a hores d'ara al Centre Excursionista de Catalunya.

- La falta d'una tradició en l'aplec d'imatges en centres especialitzats i la consegüent limitació formativa pel que fa a les tècniques específiques de tractament i conservació dels fons.

- L'esforç realitzat en els darrers anys tant per iniciar una política de dignificació i recuperació dels fons en imatges com per fer-los accessibles als estudiosos.

- L'excepcional vàlua dels fons catalans, exemplificada tant en l'edició de nombrosos àlbums fotogràfics d'ençà de la darrereria del s. XIX —1872 assenyala la data del primer que trobem editat— com en l'actualitat.

La voluntat de fer possible que a la imatge se li obrin de bat a bat les portes de la consideració documental i artística es reflecteix perfectament en una valoració global de les referències bibliogràfiques més recents. A la consideració artística i de delectança tradicional, cal afegir-hi l'aprofundiment en la funció de documentació i informació de la fotografia³ i, per tant, el seu ús com a element fonamental en l'àmbit de la recerca, sobretot pel que fa a la història urbana.

NOTES

1. Figueras, Josep Maria. «Bibliografies i repertoris. Un exemple francès», a *L'Avenç*, 78 (gener 1985), p. 11.
2. *Panorama de los archivos audiovisuales: contribución a la puesta al día de las técnicas de archivo internacionales*. Madrid : Ente público RTVE, 1986, 390 pp.
3. Menéndez Pidal, Gonzalo. «La fotografía al servicio de las ciencias históricas» a *Revista de Archivos, Bibliotecas y museos*, LXVII-2 (1959), p. 765-798, i Ch. Wallot. *L'art de se documenter par la photographie*. Paris : Charles Mendol edit. (s.a). 80 p. il.

APROXIMACIÓ BIBLIOGRÀFICA

1. Teoria i història de la fotografia.-

- 1.1. Agrupació fotogràfica d'Igualada. *Memòria dels primers cinquanta anys*. Igualada : imp. Gràf. Pons, 1982, 148 pp. il. (B.C.).
- 1.2. ALBERCH, Ramon; FREIXAS, Pere; MASSANAS, Emili. *L'Arxiu d'Imatges. Propostes de classificació i conservació*. Barcelona : Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, 1988, 29 pp. (Col. Museus Documentació).
- 1.3. ALBERCH, Ramon; FREIXAS, Pere. «Els Arxius d'Imatges: conservació i difusió» a *De Museus. Quaderns de Museologia i Museografia*, 1 (1988), pp. 70-71.
- 1.4. ALBERCH i FUGUERAS, Ramon. «La imatge i el patrimoni documental» a *L'Avenç*, 111 (gener 1988), p. 5-6.
- 1.5. ARAGÓ, Narcís-Jordi. «Papers de butxaca. La primera Girona en color» a *Revista de Girona*, 129 (juliol-agost 1988), p. 6.
- 1.6. BRUGADA, Joaquim et alii. «Arqueologia i fotografia aèria a Girona» a *Revista de Girona*, 129 (juliol-agost 1988), p. 53-57.
- 1.7. CAMPAÑÁ BANDRANAS, Antonio. «La fotografia en Barcelona» a *Miscellanea Barcinonensia*, XXVIII, núm. 21 (1969), p. 13-20 (B.C.).
- 1.8. CANIBELL, Eudald. *Heribert Mariescurrena y la introducció de la fotografia i el fotograt*. Barcelona : Tip. la Académica, 1900, 32 pp. (A.H.C.B.).
- 1.9. CASADEMONT i SERRES, Josep Maria. «Per a una història de la fotografia a Catalunya» a *Qüestions d'Art*, any VII, núm. 27 (1973), pp. 7-16 (B.C.).
- 1.10. CIRICI, Alexandre. «Maspons, Miserachs i la fotografia catalana actual» a *Serra d'Or*, VII, núm. 1 (1965), pp. 33-37.
- 1.11. CODERCH, Josep, et alii. «Recuperació del passat fotogràfic de Catalunya: models de creació d'arxius locals i d'un museu per a la fotografia de Catalunya» a *Jornades catalanes de fotografia*, Barcelona, 1980 (Sant Cugat, 1981), pp. 11-24 (I.E.F.C.).
- 1.12. «Josep Esquirol i l'Escala: la memòria d'un poble» a *Fulls d'història local*, l'Escala, XVI (agost 1990), pp. 137-148 (A.M.E.).
- 1.13. FABRE, Jaume. *Història del fotoperiodisme a Catalunya. 1885-1976*. Barcelona : col·legi de Periodistes, Ajuntament de Barcelona, Agfa, 1990, 163 pp.
- 1.14. FARIÑAS, J.; GIL, A.; NARANJO, J. «La recerca fotohistòrica» a *L'Avenç* 116 (juny 1988), p. 48-51.
- 1.15. FONTANELLA, Lee. *La historia de la fotografia en España desde sus orígenes hasta 1900*. Madrid : El Viso, 1981, 288 pp.
- 1.16. FORTET GAY, Ramon. «Hace 136 años se obtuvo oficialmente en Barcelona la primera fotografia en España» a *Eikonos*, 7 (abril 1976), p. 37-39 (B.C.).
- 1.17. *La fotografia en España hasta 1900*. Madrid : Ministerio de Cultura, 1982, 151 pp.
- 1.18. FROUND, Gisèle. *La fotografia como documento social*. Barcelona : Gustavo Gili, 1976, 207 pp. (Colección Punto y Línea).
- 1.19. GALMÉS, Miguel. «La fotografia cumple 150 años» a *Arte Fotográfico*, 246 (1972), pp. 743-747 (B.C.).
- 1.20. HUCH C., Domènec; HUCH C., Jaume. «Història gràfica del Berguedà: Jaume Huch i Guixer, fotògraf» a *L'Erol. Revista cultural del Berguedà*. 6-IX-1983, pp. 25-28 (I.E.F.C.).
- 1.21. J.G. «Alguns fotogràfs catalans per a la història» a *Artlugi*, 11 (1980) pp. 6-7. (B.C.).
- 1.22. LANAÓ, Pau. «Fotògrafs gironins de postguerra i d'avui» a *Revista de Girona*, 125 (novembre-desembre 1987), pp. 30-56.
- 1.23. LÓPEZ MONDEJAR, Publio. *Las fuentes de la memoria: fotografia y sociedad en la España del siglo XIX*. Madrid : Lunverg, 1989, 246 p. il.
- 1.24. MASSANAS, Emili. «Els retratistes, cronistes fotogràfics d'una època» a *Revista de Girona*, 131 (novembre-desembre 1988), pp. 13-41.
- 1.25. MORAL, Agustí. «Agustí Centelles» a *El Fotògraf*, 2 (gener 1986), pp. 3, 16-17 (A.H.C.B.).
- 1.26. TORROELLA i RENÉ, Rafel. «La fotografia com a eina d'estudi: Enric Monserdà i Vidal» a *Revista de Catalunya*, 35 (novembre 1989), pp. 98-109.
- 1.27. TORROS, José Manuel. «Los orígenes de la fotografia médica en la Cataluña del siglo XIX. Primera parte» a *Diorama*, 62 (1989), pp. 42-50 (I.E.F.C.).
- 1.28. VEIGA, Francisco «Documentació en moviment» a *L'Avenç*, 116 (juny 1988), pp. 52-54.
- 1.29. VICENTE, Carles. «Els arxius d'imatges i l'anàlisi documental de la fotografia» a *L'Avenç*, 116 (juny 1988), p. 55.
- 1.30. VICENTE, Carles. «Iconos: un banc d'informació fotogràfica» a *L'Avenç* 129 (setembre 1989), p. 71.

2. Arxius i fons: instruments de descripció i informació.-

- 2.1. ALBERCH i FUGUERAS, Ramon. «Arxiu Fotogràfic» a *Guia-inventari de l'Arxiu Històric de l'Ajuntament de Girona*. Girona : Servei Municipal de Publicacions, 1983, pp. 253-255.
- 2.2. *El Archivo Fotográfico Municipal de Igualada*. Igualada : Ayuntamiento, 1960, 4 p. (B.C.E.C.I.)
- 2.3. «L'arxiu fotogràfic Francesc Casañas» a *Arrahona*: publicació del Museu d'Història de Sabadell, II època, núm. 3 (primavera 1977), pp. 67-68 (A.H.S.)
- 2.4. *Arxiu Fotogràfic municipal d'Igualada. 50 aniversari. Història de l'arxiu. Igualada castellera. Danses i entremesos*. Igualada: Generalitat de Catalunya-Ajuntament d'Igualada, 1982 (B.C.E.C.I.)
- 2.5. CAMPANY, Aureli. *Barcelona d'abans. Arxiu de Documents gràfics*. Barcelona : Ed. Millà, 1960.
- 2.6. CARNER BORRÁS, Antonio: «El Archivo Fotográfico Municipal. Cuenta actualmente con cerca de seis mil fichas catalogadas» a *Igualada*, Suplement, núm. 1000 (4-III-1961), p. 25 (B.C.E.C.I.)
- 2.7. CASTELLÀ RAICH, Gabriel. «El Archivo fotogràfic de Igualada» a *Boletín de la Agrupación fotogràfica de Igualada*, núm. 25 (1944). (B.C.E.C.I.).
- 2.8. CASTELLTORT i MIRALDA, Ignasi. «L'Arxiu Fotogràfic: un tresor documental» a *Igualada*, núm. 2621 (20-X-1979), p. 11. (B.C.E.C.I.).
- 2.9. DOMINGO SANTACANA, Francisco de A. «Bodas de plata del Archivo Fotográfico Municipal de Igualada» a *Igualada*, 817 (23-VIII-1957), p. 3 (B.C.E.C.I.).
- 2.10. CUMÍ, Jordi. «Arxiu fotogràfic de Catalunya. Una idea hecha realidad» a *Flashfoto*, 78 (1980), p. 45-46 (I.E.F.C.).
- 2.11. LLACUNA i ORTÍNES, Pau. «L'Arxiu Fotogràfic Municipal d'Igualada» a «Arxiu Històric Municipal d'Igualada» — *Guia dels Arxius Històrics de Catalunya*, 1 (1982), p. 54-61.
- 2.12. MERCADER RIBA, Juan. «Sobre la ordenación y eficacia de nuestros archivos.II. El archivo fotogràfic» a *Igualada*, 365 (18-XII-1948), p. 1 (B.C.E.C.I.).
- 2.13. PUY, Josep. «Arxius de Catalunya.XX. L'Arxiu Tobella de Terrassa» a *L'Avenç*, 53 (octubre 1982), p. 67.
- 2.14. RIERA, Sebastià; ROVIRA, Manuel. «Arxiu Fotogràfic» a «Institut Municipal d'Història de Barcelona» — *Guia dels Arxius Històrics de Catalunya*, 3 (1989), p. 45-49.
- 2.15. SOBROQUÉS, Jaume (Dir.). «Arxiu Fotogràfic» a *Guia-catàleg de l'Institut Municipal d'Història*. Barcelona : Ajuntament, 1983, p. 119-148.
- 2.16. VICENTE, Carles. «Els arxius d'imatges a Catalunya» a *Plecs d'història local*, 23 (octubre 1989), p. 42-43.

3. Àlbums i col·leccions d'imatges.-

- 3.1. ALARCÓN, Pedro: *Gràcia en imàgenes de archivo*. Barcelona : Districte de Gràcia, 1986.
- 3.2. ALBESA i RIBA, Carles: *Postals del Montseny*. Barcelona : Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1990, 110 pp. (Col. Cavall Bernat, 17).
- 3.3. *Album de Barcelona y Montserrat*. Barcelona : la Il·lustración, 1898, 12 p. i 100 fototípies.
- 3.4. *Album de fotografías de Olot y su comarca*. Texto de José Saderra. Grabados de Pedro Bonet. Fotografías de Amadeo Mauri. Barcelona : Imp. de la Campana y la Esquilla (1900), s.p. (A.I.A.G.)
- 3.5. *Album. Fotografías de Bañolas y sus alrededores*. Bañolas : Edit. Amadeo Vila (1912) (A.I.A.G.).
- 3.6. *Àlbum fotogràfic de Barcelona retrospectiva. Recull d'aspectes ciutadans viutcentistes desapareguts*. Text d'Aureli Capmany. Barcelona, 1929 (1944), 60 làms. i 4 f. (A.H.C.B.).
- 3.7. *Àlbum Fototipich de la Catedral de Barcelona per la Societat Fotogràfica Catalana*. Barcelona : B. Lluís Tasso Serra, 1888, 16 p. 50 fototípies de Thomàs.
- 3.8. *Album-Recuerdo de las Aguas Medicinales de San Hilario Sacalm y Hotel Martín*. Barcelona : Imp. de Henrich y Cia. 1900, 36 pp. (A.I.A.G.).
- 3.9. *Altafulla. Imatges i records*. Altafulla : Centre d'Estudis, 1989, 118 pp.
- 3.10. ALVAREZ, F. J. *Album fotogràfic de los monumentos y edificios más notables que existen en Barcelona con su correspondiente descripción*. Barcelona : L. Obradors y P. Solé, 1872, III + 87 pp. + 24 fot. (A.H.C.B.)
- 3.11. ANGUERA, Pere; ARNAVAT, Albert; COSTAFREDA, Mercè. *La Diputació de Tarragona. Imatges per a una història*. Tarragona : Diputació, 1986, 223 pp.
- 3.12. *Anuario de Barcelona*. Barcelona : Publicación Oficial de la Sociedad de Atracción de Forasteros de Barcelona, 1922, 270 pp. (A.H.C.B.).
- 3.13. *Anuario de Barcelona*. Barcelona : Publicación oficial de la Sociedad de Atracción de Forasteros de Barcelona, 1922-23, 170 pp. (A.H.C.B.).

- 3.14. *Aquells temps de la vela llatinal*. Col·lecció de 24 fotografies de l'època recollides per Emili Massanas. Girona : Edinau S.A. 1986, s.p. (A.I.A.G.)
- 3.15. Associació catalanista d'excursions científiques: *Album pintoresch-monumental de Catalunya. Petita Colecció*. Barcelona : Riera, vol. I. Poblet (1879, 15 p. 19 làms.); vol. II. Montserrat (1881, 51 p. 45 làms.); vol. III. Santes Creus (1883, 26 p. 24 làms). (Palau: Manual del Librero, I, 1948, p. 539).
- 3.16. Associació catalanista d'excursions científiques: *Album pintoresch-monumental de Catalunya. Petita colecció. I. Poblet*. 2a. edició. Barcelona : Imp. F. Giró, 1887, 29 p. i 19 fotos per A. Marsó. (Palau, Manual del Librero, I, 1948, p. 539).
- 3.17. Associació catalanista d'excursions científiques: *Album pintoresch-monumental de Catalunya. Aplech de vistas dels mas notables monuments y paisatges d'aquesta terra. Acompañades de descripciones y noticias históricas y de guías para que sean facilmente visitats*. Barcelona : hereus de Pau Miró, 1878, 6 f. + 28 f. text + 25 fot. (A.H.C.B./B.C.E.C.)
- 3.18. *Barcelona*. Barcelona : Edic. Aura, 1958, 2 f. + 90 làms.
- 3.19. *Barcelona a la vista. Album de fotografías de la capital y sus alrededores*. 192 vistas. Fot. de Fernando Rus. Grav. de Pedro Bonet. Text de Julio Fco. Guibernau. Barcelona : A. López Edit. Lib. Española (s.a.), 2 f. + 95 fot. (B.C.)
- 3.20. *Barcelona a la vista. Album de fotografías de la capital y sus alrededores. Segunda serie*. 160 vistas. Text de Julio F. Guibernau. Barcelona : A. López edit. (s.a.), 2 f. s.n. + 80 f. s.n. il. (B.C.)
- 3.21. *Barcelona artística e industrial. Lujoso álbum de fotografías de la ciudad. Barcelona estación de invierno*. Barcelona : Gráf. Thomas, 1910, 96 pp. (A.H.C.B.)
- 3.22. *Barcelona artística e industrial. Lujoso álbum de fotografías con un resumen histórico de la ciudad*. Barcelona : Sociedad de Atracción de Forasteros, (1907), 344 p. il. (B.C.)
- 3.23. *Barcelona artística e industrial. Lujoso álbum de fotografías con un resumen histórico de la ciudad*. Barcelona : Sociedad de Atracción de Forasteros, 1910, 92 pp. (A.H.C.B.)
- 3.24. *Barcelona artística e industrial. Lujoso álbum de fotografías con un resumen histórico de la ciudad*. Barcelona : gráf. Thomas, 1911, 100 pp. (A.H.C.B.)
- 3.25. *Barcelona artística e industrial. Lujoso álbum de fotografías con un resumen histórico de la ciudad*. Barcelona : Gráf. Thomas, 1912, 169 pp. (A.H.C.B.)
- 3.26. *Barcelona artística e industrial. Lujoso álbum de fotografías con un resumen histórico de la ciudad*. Barcelona : gráf. Thomas, 1913, 168 pp. (B.P.G.)
- 3.27. *Barcelona artística e industrial. Lujoso álbum de fotografías con un resumen histórico de la ciudad*. Barcelona : gráf. Thomas, 1914, 255 pp. (A.H.C.B.)
- 3.28. *Barcelona artística e industrial. Lujoso álbum de fotografías con un resumen histórico de la ciudad*. Barcelona : gráf. Thomas, 1915, 293 pp. (A.H.C.B.)
- 3.29. *Barcelona artística e industrial. Lujoso álbum de fotografías con un resumen histórico de la ciudad*. Barcelona : gráf. Thomas, 1916, 422 pp. (A.H.C.B.)
- 3.30. *Barcelona artística e industrial. Lujoso álbum de fotografías con un resumen histórico de la ciudad*. Barcelona : gráf. Thomas, 1919, 416 pp. (A.H.C.B.)
- 3.31. *Barcelona artística e industrial. Lujoso álbum de fotografías con un resumen histórico de la ciudad*. Barcelona : gráf. Thomas, 1920, 250 pp. (A.H.C.B.)
- 3.32. *Barcelona artística e industrial. Lujoso álbum de fotografías con un resumen histórico de la ciudad*. Barcelona : gráf. Thomas, 1921-1922, 111 pp. (A.H.C.B.)
- 3.33. *Barcelona Metrópolis*. Fotografies de F. Català, Colita, O. Maspons i X. Miserachs. Barcelona : Corporació Metropolitana-Ajuntament, 1987, s.p. (I.E.F.C.)
- 3.34. *Bellezas de Barcelona. Relación fotografiada de sus principales monumentos edificios, calles, paseos y todo lo mejor que encierra la antigua capital del Principado*. Barcelona : Vives edit. 1874. (B.C.)
- 3.35. BENAUL, Josep M.; CALVET, Jordi. *Sabadell, tal com era. 1864-1909. Gent i paisatges*. Sabadell : Ajuntament, 1984, 54 pp. + 1 plànol plegable (A.H.S.)
- 3.36. CALVET, Jordi; CARNER, Isidre. *Sabadell, tal com era. 1910-1929. Gent, paisatges i fets*. Sabadell : Ajuntament, 1987, 74 pp. + 1 plànol plegable (A.H.S.)
- 3.37. CARRERAS i CANDI, Francesch. *La Via Layetana substituïnt als carrers de la Barcelona mitgeval. Catàlech de la colecció gràfica de dita via*. Barcelona : Imp. Atlas geogràfic d'Albert Martín, 1913, 270 pp. (B.P.G.)
- 3.38. *Emili Casas. Fotògraf. Àlbum de reportatges. La Bisbal 1906-1947*. Selecció de fotografies i textos: Josep Matas. Reproduccions fotogràfiques: Josep Pla i Colomer. La Bisbal : Ajuntament, Arxiu Històric Comarcal, Generalitat de Catalunya i Diputació de Girona, 1985, 207 pp. (A.I.A.G.)
- 3.39. CASTELLS, Ramon Maria. *Botigues 1870-1940*. Girona: Arxiu Històric del Col·legi d'Arquitectes, 1988, 95 pp. (A.I.A.G.)

- 3.40. *Centenari Valentí Fargnoli*. Recopilació i selecció a cura d'Emili Massanas. Girona: Ajuntament, 1985, s.p. (Col·lecció Girona en imatges, 4).
- 3.41. CLARA, Josep: Àlbum fotogràfic a *Elements per a una història de Salt*, Revista de Girona, 86 (1979), pp. 31-59.
- 3.42. CORTÉS i LÓPEZ, Joan: *Catàleg de la postal antiga de Girona (1896-1960)*. Girona: Portal del Col·leccionista, 1987, 103 pp.
- 3.43. COSTA i FERNÁNDEZ, Lluís; FIGUERES i CAPDEVILA, Narcís: *La mirada i les veus. Evolució i realitat d'un poble*. Sils: Ajuntament, 1989, 45 pp. (B.P.G.).
- 3.44. DOMÈNECH i MONER, Joan: *Estampes retrospectives lloretenques*. Lloret: Museu Municipal, 1986, 136 pp. (B.P.G.).
- 3.45. ENRICH i REGÀS, Francesc: *Mataró. Imatges del primer quart de segle*. Mataró, Patronat Municipal de Cultura i Editorial Altafulla, 1986, 106 pp.
- 3.46. ESCLUSA, Manuel: *Barcelona ciutat imaginada: fotografies*. Barcelona: Ajuntament, 1988, 119 pp.
- 3.47. *Josep Esquirol (1874-1931). Col·lecció de fotografies.1. L'Escala. 31 imatges retrospectives*. L'Escala: Ajuntament, 1990, s.p. (A.M.E.).
- 3.48. *Josep Esquirol. La memòria de paper*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Fundació Caixa de Barcelona, Fundació Joan Miró, 1990, 54 pp. (A.M.E.).
- 3.49. *Exposició de Barcelona. Treballs fets fins últim de 1919*. Barcelona: oficines de l'Exposició, desembre 1919, s.p. (A.H.C.B.).
- 3.50. *Exposició catalana, inaugurada durante la permanència de S.M. Don Alfonso XII, en la Universidad de Barcelona*. Barcelona: Vives edit. 1877, s.p. (A.H.C.B.).
- 3.51. FABRE, Jaume: *Guia d'escultures als carrers de Girona*. Girona: Servei Municipal de Publicacions, 1985, 110 pp. (Col·lecció guies urbanes, 2).
- 3.52. *Fòtica Fargnoli*. Recopilació i selecció a cura d'Emili Massanas. Girona: Arxiu Municipal, Ajuntament de Girona i Diputació, 1981, 105 fot.
- 3.53. *Fotografia Moderna. Amadeu Mauri*. Recopilació i selecció a cura d'Emili Massanas, Girona: Ajuntament i Diputació, 1987, 141 pp. (Col·lecció Girona en imatges, 6).
- 3.54. *Fotografies catalanes dels anys cinquanta*. Perpinyà, Museu Puig (C.D.A.C.C.) 1984, 24 pp. Vila de Perpinyà, febrer 1985 (B.P.G.).
- 3.55. *La força de la imatge: 100 anys de fotografia*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1990, 37 pp.
- 3.56. GARCIA ESPUCHE, Albert: *El Quadrat d'Or. Centre de la Barcelona Modernista*. Barcelona: Olimpíada Cultural S.A., Caixa de Catalunya, 1990, 315 pp.
- 3.57. GARGANTA i FÀBREGA, Miquel de: *Imatges d'Olot i comarca*. Olot: Aubert impressor, 1984, 78 pp. (Papers de l'Arxiu Casulà, 6).
- 3.58. GIRBAL, Enric: *Álbum monumental de Gerona. Colección de vistas fotográficas*. Girona: Imp. V. Dorca, 1876, s.p. (B.P.G.).
- 3.59. *Girona 1877*. Recopilació i selecció a cura d'Emili Massanas. Girona: Servei Municipal de Publicacions, 1982, s.p.
- 3.60. GÓMEZ SANJUAN, José Antonio: «El ferrocarril de Gerona a la frontera francesa» a *Revista de Gerona*, 99 (1982), pp. 193-200.
- 3.61. GRAU, Antoni: *Sabadell, abans i ara*. Sabadell: Caixa de Pensions, 1985, s.p. (A.H.S.).
- 3.62. GUERRERO, Joan: *Imatges i paraules*. Barcelona: Mediterrània, 1986, 254 pp.
- 3.63. *1888-1988. Història gràfica d'un centenari. La Principal de la Bisbal*. Textos d'Andreu Bover. La Bisbal: Ajuntament, Generalitat de Catalunya, Diputació i Caixa de Pensions, 1988, 144 pp. (A.I.A.G.).
- 3.64. *Història gràfica del moviment obrer a Catalunya*. Barcelona: Diputació, 1989, 373 p. il.
- 3.65. *Imágenes de UGT: 1888-1988*. Madrid: Fundación Largo Caballero, 1988, 175 pp.
- 3.66. *Masies del Prat*. Fotografies de Colita. El Prat del Llobregat: Ajuntament, 1989, 140 pp.
- 3.67. MASSANAS, Emili: *Ricard Mur, fotògraf a Sant Feliu*. Sant Feliu de Guíxols: Ajuntament, 1988, 87 pp. (Col·lecció Estudis Guixolencs, 3).
- 3.68. MAURI, A.; GRAHIT, E.: *Fotografías de la ciudad de Gerona y sus alrededores*. Sant Feliu de Guíxols: A. Mauri, 1900, 31 pp. (B.P.G.).
- 3.69. MISERACHS, Xavier: *Barcelona Blanc i Negre*. 371 fot. comentades per J. M. Espinàs. Barcelona: Aymà S.A. edit. 1964, 4 fol. s.n. i 371 il.
- 3.70. *Monuments de Barcelona*. Textos i fotografies de Jaume Fabre, Josep M. Huertas, Pere Bohigas, Pere Encinas i Pere Monés. Barcelona: Ajuntament, l'Avenc, 1984, 241 pp.
- 3.71. Museu del Montgrí i el Baix Ter. Centre d'Estudis i Arxiu: *Imatges Històriques de Torroella i l'Estartit*. Torroella: Ajuntament, 1982, s.p.
- 3.72. OLAVARRIETA, Jordi: *Gust de terra catalana*. Barcelona, 2a. edició, edit. HMB, S.A. (1977), 128 pp.

- 3.73. OLAVARRIETA, Jordi: *Gerunda/Girona*. Girona: Caixa d'Estalvis Provincial, 1980, 2 vols. 235 i 227 pp.
- 3.74. OLAVARRIETA, Jordi: *El nostre patrimoni. Alt Empordà*. Textos: Joan Badia; pròleg Manuel Ibáñez Escofet. Girona: Caixa d'Estalvis Provincial, 1985, 237 pp.
- 3.75. OLAVARRIETA, Jordi: *El nostre patrimoni. Baix Empordà*. Textos: Joan Badia; pròleg Antoni Pladevall. Girona: Caixa d'Estalvis Provincial, 1985, 211 pp.
- 3.76. OLAVARRIETA, Jordi: *El nostre patrimoni. Girona ciutat*. Textos: Antoni Pladevall; pròleg Josep M. Marquès. Girona: Caixa d'Estalvis Provincial, 1986, 213 pp.
- 3.77. OLAVARRIETA, Jordi: *El nostre patrimoni. La Garrotxa*. Textos: Ramon Sala; pròleg Narcís Puigdevall. Girona: Caixa d'Estalvis Provincial, 1987, 272 pp.
- 3.78. OLAVARRIETA, Jordi: *El nostre patrimoni. El Gironès*. Textos: Joan Badia; pròleg Jaume Marquès. Girona: Caixa d'Estalvis Provincial, 1987, 275 pp.
- 3.79. OLAVARRIETA, Jordi: *El nostre patrimoni. El Ripollès i la Cerdanya*. Textos: Antoni Pladevall; pròleg Salvador Carreras. Girona: Caixa d'Estalvis Provincial, 1988, 307 pp.
- 3.80. *Panorama fotográfico de Sabadell: o sea, colección de vistas de los monumentos y edificios más notables de esta industriosa ciudad*. Sabadell: Imp. y Lit. A. Vives, 1881, 80 pp. (A.H.S.).
- 3.81. *Panorama nacional. Escogidísima colección de láminas. Reproducción fiel de esmeradas fotografías*. Barcelona: H. Miralles, 1896, vol. I (A.H.C.B.).
- 3.82. *Portfolio anunciador de Sabadell*. Sabadell: imp. J. Comas, 1903, 32 pp. (A.H.S.).
- 3.83. PORTELL I ALBAREDA, Joaquim: *Història fotogràfica de la Penya Doble Set. 1939-1989*. Girona: Gráf. Curbet, 1989, 135 pp.
- 3.84. *Positius. Imatges de la Garrotxa I. Àngel Vila. 1911-1953*. Textos de Jordi Pujiula. Olot: l'Olotí, 1985, s.p.
- 3.85. PUJIULA I RIBERA, Jordi: «Postals d'Olot» a *Dou i Camps*, Josep M.: *Olot en el transcurs del temps*, V, Olot: Miquel Plana, 1987, p. 3-5.
- 3.86. *El Quadrat d'Or*. Barcelona: OCSA, 1990, 21 fot.
- 3.87. «El registro histórico de Agustí Centelles» a *Foto Profesional*, 73 (1989), p. 19-25 (I.E.F.C.).
- 3.88. «Reportatge fotogràfic de Sarral» a *Miscel·lània Sarralenca, 1180-1980. VIII centenari de la fundació de Sarral*. Sarral: Ajuntament, 1981, p. 7-19 (B.C.).
- 3.89. RIGAU I RIGAU, Antoni Maria: *El lago de Banyoles: guía gráfica*. Banyoles: Gráf. Granés, 1951, 74 pp.
- 3.90. RIGAU I RIGAU, Antoni Maria: «Fullejant un vell àlbum» a *Revista de Banyoles*, núm. 554-555 (octubre 1979), pp. 54-58. (B.P.G.).
- 3.91. *Salt: imatges d'època*. Salt: Ajuntament i Caixa de Barcelona, 1983, s.p. (A.I.A.G.).
- 3.92. *Sant Feliu. Fotografies antigues*. Barcelona: edit. Rourich, 1988, 49 pp. (B.C.E.C.).
- 3.93. SAPENA, Carles: *Palamós retrospectiu. Evocació antològica-àlbum*. Palamós: Ajuntament, 1983, 255 pp. (B.P.G.).
- 3.94. *Sociedad Anónima Grober. Gerona*. Barcelona: I.G. Seix y Barral Hnos. (1930), s.p. (A.I.A.G.).
- 3.95. TARRÚS, Joan, COMADIRA, Narcís: *Guia de l'arquitectura dels segles XIX i XX a la província de Girona*. Barcelona: la Gaya Ciencia, 1977, 162 pp.
- 3.96. *El tren d'Olot*. Olot: Edic. Municipals, 1986, 143 pp.
- 3.97. *Els Unal. 120 anys de fotografia*. Selecció i recopilació a cura d'Emili Massanas. Girona: Servei Municipal de Publicacions, 1986, s.p. (Col·lecció Girona en imatges, 5).
- 3.98. VALLÈS, Edmon: *Història gràfica de Catalunya sota el règim franquista. 1939-1975*. Barcelona: Edic. 62, 1980, 409 p.
- 3.99. VALLVÉ, Manuel: *Barcelona*. Obra ilustrada con 266 huecograbados. Barcelona: edit. Exito (1929), 156 pp. (B.P.G.).
- 3.100. VIVES, Marta: *Procopi Llucià: 30 anys de fotografia. Igualada (1930-1960)*. Igualada: Arxiu Històric Comarcal, 1990, s.p. (B.A.A.C.).

4. Catàlegs d'exposicions.-

- 4.1. Agrupació fotogràfica de Catalunya: *60 anys de fotografia: Barcelona 1923-1983*. Barcelona: l'Agrupació, 1983, 66 f. il.
- 4.2. Agrupación fotogràfica de Cataluña: *Centenario de la fotografía. Salón de Navidad*. Barcelona: SADAG, 1939, 4 f. + 13 f. de làms. (A.H.C.B.).
- 4.3. *Agrupación fotogràfica de Cataluña. Aniversario 1923-1973*. Barcelona: Hermes Imp. Gráf. 1973, 30 f. (B.C.).
- 4.4. Ajuntament d'Igualada: *Imatges retrospectives de l'esport igualadí*. Igualada: Ajuntament, 1981.
- 4.5. Arxiu Fotogràfic Municipal d'Igualada. Agrupació fotogràfica d'Igualada: *Exposició historico-fotogràfica de la Catalunya actual*. Barcelona, 1935.

- 4.6. Arxiu fotogràfic Municipal d'Igualada. *Exposició de fotografies. Imatges de la història d'Igualada*. Igualada: la Caixa, 1980, s.p.
- 4.7. CABALLÉ, A.: «Arran de les tres exposicions commemoratives del 50è. aniversari. Ramón Godó recorda els inicis de l'Arxiu Fotogràfic» a *Igualada*, 2.886 (18-IX-1982), pp. 25-26.
- 4.8. *Catálogo de la exposición del Archivo Fotográfico Municipal*. Igualada: Nicolau Poncell, 1941, 14 pp.
- 4.9. *Catálogo de las obras expuestas en el Primer Salón Internacional de Fotografía. Barcelona 1929*. Barcelona: Tip. Delta, 1929, 48 pp. (A.H.C.B.).
- 4.10. *Agustí Centelles (1909-1985), fotoperiodista*. Barcelona: Fundació Caixa de Catalunya, 1988, 168 pp.
- 4.11. Centre d'Estudis Catalanes: *Photographies catalanes des années trente*. París, novembre 1982. Barcelona: Dep. Cultura de la Generalitat, 1982, 32 p. (I.E.F.C.).
- 4.12. Centre excursionista de Catalunya. Secció de fotografia: *Exposició Juli Soler. Catàleg*. Barcelona: tip. Casals, 1921, 15 pp. (B.C.E.C.).
- 4.13. Centro comarcal de cultura de Cervera: *1ª exposició de fotografias retrospectivas*. Lérida: La editora Leridana, 1953, 23 pp. (A.H.C.B.).
- 4.14. Creu Roja Espanyola. Assemblea catalana: *Imatges de la Creu Roja a Catalunya: catàleg d'exposició de fotografia històrica*. Barcelona: Assemblea catalana de la Creu Roja, 1989, 95 pp.
- 4.15. *Exposició de Barcelona 1930. Exposició de fotografies de l'Arxiu Mas. Catàleg*. Barcelona: Artes Gráficas S.A. (s.a.), 32 pp. + 8 f. làms. (A.H.C.B.).
- 4.16. Institut d'Estudis Fotogràfics de Catalunya: *Mostra de fotografia catalana*. Girona: Casa de Cultura, Diputació de Girona, 1982, 12 f. (I.E.F.C.).
- 4.17. *Masana, Fotògraf, Granollers 1894-Barcelona 1979*. Granollers: Cercle Cultural de la Caixa de Pensions, Institut d'Estudis Fotogràfics de Catalunya, 1984, 24 f.
- 4.18. *Primavera fotogràfica a Barcelona. 1982*. Coordinació i recopilació de material fotogràfic i textos: Cristina Zalich. Barcelona: Dep. Cultura i Mitjans de comunicació de la Generalitat, 1982, 159 pp.
- 4.19. *Primavera fotogràfica a Catalunya. 1984*. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat, Caixa d'Estalvis de Catalunya, 1984, 155 pp.
- 4.20. *Primavera fotogràfica a Catalunya. 1986*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1986, 171 pp.
- 4.21. *Primavera fotogràfica. 1988*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, 1988, 121 pp.
- 4.22. *Registres. Fotografies d'Audouard i A. Esplugues*. Barcelona: Fundació Caixa Barcelona, 1990, 46 pp.
- 4.23. *Tàrraco, objecte i imatge: onze fotògrafs al Museu Nacional Arqueològic de Catalunya*. Catàleg de l'exposició. (Tarragona): Generalitat de Catalunya. Museu Nacional Arqueològic de Tarragona, Diputació de Tarragona, 1987, 144 pp.

- Abreujaments emprats.-

- . Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona (A.H.C.B.).
- . Arxiu Històric de Sabadell (A.H.S.).
- . Arxiu d'Imatges de l'Ajuntament de Girona (A.I.A.G.).
- . Arxiu Municipal de l'Escala (A.M.E.).
- . Biblioteca de Catalunya (B.C.).
- . Biblioteca del Centre Excursionista de Catalunya (B.C.E.C.).
- . Biblioteca del Centre d'Estudis Comarcal d'Igualada (B.C.E.C.I.).
- . Biblioteca Pública de Girona (B.P.G.).
- . Institut d'Estudis Fotogràfics de Catalunya (I.E.F.C.).